

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1944-12-17, iš Štuthofo - į Greifswaldą

Lager, d. 17 Dezember 1944

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Lager, d. 17 Dezember 1944

Mano mylima miela Vanduk! In voriger Woche kam Dein Brief (11-XII) und 5 Päckchen (4+1 kleines). Vanduk, schicke mir keine Lebensmitteln! – Du bist selbst in solcher Elend, dass jedes essbares Stück soll für Dich bleiben! Übrigens, Mohrrüben sind mir schwer zu verbrauchen. Fett habe ich auch, – ich habe noch Ersparnisse von dem, was Du mir aus Litauen noch zugeschickt hast. Fett verbrauche ich auch sehr wenig, – ich hoffte bei der Entlassung aus dem Lager etwas von diesen Ersparnissen für Dich u. Dalia mitbringen zu können. So wie so, für diesen Zweck werde ich noch sparen. Brot zur Zeit brauche ich auch nicht (ich habe auch etwas getrocknet), – behalte für Dich! Mein besonderer Dank für Tee u. Plan der Stadt! Wegen der Entlassung mache ich mir keine Illusionen mehr, – es ist fortgesetzt dasselbe Nervenspiel, das in Kaunas begonnen war. Jetzt wird man noch Ihnen erzählen, dass ich (u. andere) wegen der Quarantäne kann nicht entlassen werden, – wie im vorigem Jahre. Wie lange wird die Quarantäne dauern, weiss ich nicht. Also, alles ist in voller Ordnung, die Häftlinge können ruhig sitzen. Die kurze Briefe an Ignas u. Studerus habe ich schon geschrieben. Ich habe gebeten mich beim Roten Kreuze zu registrieren, da ich die Paketen des R. Kreuzes bekommen konnte, – es ist doch unbestimmt, wie lange wird der Krieg noch dauern, – wie lange werde ich eingesperrt sitzen müssen. Es ist gestattet solche Paketen hier zu bekommen. Ähnliche Briefe haben schon einige andere geschrieben, – und die Antwort bekommen mit der Hoffnung für die Paketen. Da ich Dir nichts helfen kann, darf ich wenigstens nicht Dich belasten. Ich bekam ein Päckchen von Algirdas (nicht Antanas!) Gustaitis (Berlin 58; Danzigerstr. 10), – armer Kerl, – er hat selbst nichts zu essen! Vielleicht bedankst Du Ihn. Kam ein Brief vom Živilės Vater, – ich danke sehr, – er soll mir verzeihen, dass ich seine Briefe nicht beantworte, – ich bin doch ein Häftling, – meine Möglichkeiten sind beschränkt. Für Blėkaitistheater konnte nur meine Komödie „Uošvė“ passen, – ob wird sie ihm gefallen? Sie ist „ideenlos“, ohne literarisches grösseres Wert, – sie ist nur Theaterstück und unschuldig gegen allen Zensuren der Welt. Meine lyrische Tragödie braucht sehr gute Musik, – auf der Emigrantenbühne kann er nicht das Werk gut inszenieren. Dazu, möchte ich sie noch anständig korrigieren. Es ist besser – abwarten. Nach einer Woche sind schon Weihnachten, – ich bleibe eingesperrt sitzen. Mir ist es nichts zu helfen. Ich wäre froh, wenn könnte ich wissen, dass wenigstens Du mit Dalia zu Feiertagen etwas menschliches gehabt haben. In diesem Jahre werde ich noch einsamer, als im vorigen. Am 24 u. 25 werde ich sehr stark an Euch denken, – sehr-sehr stark. Vielleicht werden sie meine innere Stimme hören! Ich werde kein Wort laut sprechen, – nur an Ihnen denken! Ein Brief von Ihnen – das ist das einzige, was ich noch in der Welt begehre. Ich habe keine Gegenwart. Über die Zukunft zu denken – es ist so schmerzlich. Ich habe nur eine einzige Realität – die Vergangenheit. Deine Briefe geben mir noch den Lebensinhalt, – in meiner Lage das ist ein Heiligtum. Es wäre für mich sehr grosse Ereignis, wenn Dalia mir auch ein Brief schreiben könnte. Ihr speziell schreibe ich noch nicht, weil innere Ruhe habe ich noch nicht gefunden. Im Lager bin ich nicht schlimmer geworden, obwohl die tolle Grausamkeit des Schicksals hat traurige Spuren in meiner Seele gelassen. Doch passe ich mich nicht an Lagers innere Niveau, – das werde ich nicht u. nie machen! Vanduk, schreibe mir mehr Einzelheiten über Ihres Leben, da könnte ich Ihnen näher fühlen, – da fühlte ich mich nicht so einsam! Verzeihe mir, Vanduk, dass

kann ich Dir nichts ermutigendes bringen. Küsse u. grüsse Daliukas, – mein Gott, wie liebe ich Sie! Lebt wohl, meine guten, meine unglücklichen Kindlein! Lebt wohl! Obwohl bin ich traurig, den Mut verliere ich nicht. Wenn Sie werden etwas menschlicheres haben, ich werde die ganze Tollheit des Schicksals ausharren! Lebt wohl! Küsse unsere unendlich geliebten Daliukas! Vanduk, mano numylėta, – hörst Du mich?! Vanduk!

Dein Baliuk [1r] // [1v] //

Prof. dr. Balys Sruoga
Stutthofo stovykla prie Dancigo
XI blokas

Stovykla, 1944 [m.] gruodžio 17 d.

Mano mylima miela Vanduk! Praeitą savaitę atėjo Tavo laiškas (XII-11) ir 5 siuntinėliai (4 ir 1 mažas). Vanduk, nesiųsk man maisto! – Tu pati taip vargsti, kad kiekvienas kąsnelis turi likti Tau! Beje, morkas man sunku suvalgyti. Riebalų irgi turiu, – turiu atsargų iš to, ką Tu man atsiuntei dar iš Lietuvos. Riebalų naudoju labai mažai, – tikėjau, kad paleistas iš lagerio Tau ir Daliai galėsiu jų truputį parvežti. Vis tiek šiam tikslui dar sutaupysiu. Duonos kol kas man taip pat nereikia (turiu kiek džiovintos) [1], – pasilik jos sau! Ypatingai dėkoju už arbatą ir miesto planą [2]! Dėl išlaisvinimo nebeturiu jokių iliuzijų, – tęsiasi tas pats nervų žaidimas, pradėtas Kaune. Dabar jie vis tiek Jums pasakys, kad manęs (ir kitų) negalima paleisti dėl karantino [3], – kaip ir praėjusiais metais. Nežinau, kiek laiko truks karantinas. Taigi, viskas tvarkoj, kaliniai gali ramiai sėdėti. Jau parašiau trumpus laiškėlius Ignui ir Studerui [4]. Paprašiau užregistruoti mane Raudonajame Kryžiuje, kad galėčiau gauti R. Kryžiaus siuntinius, – juk neaišku, kiek dar tęsis karas, – kiek laiko būsiu įkalintas. Tokius siuntinius leidžiama čia gauti. Panašius laiškus parašė ir keli kiti, – ir gavo viltingą atsakymą, kad siuntiniai bus gauti. Kadangi negaliu Tau padėti, tai bent jau galiu Tavęs neapsunkinti. Gavau siuntinį iš Algirdo (ne Antano!) Gustaičio [5] (Berlin 58; Danzigerstr. 10), – vargšas vaikinai, – jis pats neturi ko valgyti! Galbūt Tu jam padėkosi. Atėjo laiškas nuo Živilės [6] tėvo [7], – labai jam dėkoju, – jis turėtų man atleisti, kad neatsakiau į jo laiškus, – juk esu kalinys, – mano galimybės ribotos. Blekaičio [8] teatrui tikėtų tik mano komedija „Uošvė“, – ar ji jam patiks? Ji yra „beidėjinė“, neturinti didesnės literatūrinės vertės, – tai tik teatro pjesė, negalinti užkliūti jokiame cenzoriui pasaulyje [9]. Mano lyrinei tragedijai [10] reikia labai geros muzikos, – emigrantų scenoje jis negalės gerai šio veikalo pastatyti. Be to, aš norėčiau ją dar gerokai pataisyti. Geriau – palaukti. Po savaitės jau Kalėdos – lieku uždarytas. Man niekas negali padėti. Būčiau laimingas, jei galėčiau žinoti, kad bent Tu su Dalia turėjot šventėms ką nors žmoniškesnio. Šiais metais būsiu dar vienišesnis, nei praėjusiais. 24 ir 25 d. labai stipriai apie Jus galvosiu, – labai labai stipriai. Galbūt išgirsit mano vidinį balsą! Garsiai neištarsiu nė žodžio – tik galvosiu apie Jus! Laiškas iš Jūsų – tai vienintelis dalykas, ko aš dar trokštu pasaulyje. Aš neturiu dabarties. Galvoti apie ateitį – taip skaudu. Aš teturiu vienintelę realybę – praeitį. Tavo laiškai mano gyvenimui dar teikia prasmės, – mano padėtyje tai šventenybė. Man būtų labai didelis įvykis, jeigu ir Dalia galėtų parašyti man laišką. Specialiai jai aš dar nerašau, nes dar neatradau vidinės ramybės. Lageryje aš netapau blogesnis, nors pašėlęs likimo žiaurumas mano sieloje paliko liūdną pėdsaką. Tačiau aš nesitaikau prie lagerio vidinio lygio, – to aš niekada nepadarysiu! Vanduk, parašyk man daugiau smulkmenų apie Jūsų abiejų gyvenimą, kad taptumėt man artimesnės, – kad nesijausčiau toks vienišas! Atleisk man, Vanduk, kad negaliu Tau nieko padėtinančio parašyti. Pabučiuok ir pasveikink Daliuką, – Dieve mano, kaip aš Ją myliu! Likit sveikos, mano geros, mano nelaimingos! Likit sveikos! Nors man liūdna, neprarandu drąsos. Jei gyvensit šiek tiek žmoniškiau, ištersiu visus likimo smūgius! Likit sveikos! Pabučiuok mūsų be galo

mylimą Daliuką! Vanduk, mano numylėta, – ar girdi mane?! Vanduk!

Tavo Baliuk [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

- [1] „Mūsų turėtos maisto atsargos, kurias siuntiniais gaudavome iš namiškių, mažėjo smarkiai ir beveik baigėsi, o prieš akis tysojo labai neaiškus rytojus. Tad visi rūpestingai džiovinome atliekamą duonos plutą, kurią uždirbdavo mūsų duonos perkrovimo komanda“ (Antanas Gervydas, Už spygliuotų vielų, (ser. *Lietuvių spaudos draugija*, Nr. 2), Chicago: Draugo spaustuvė, 1950, p. 164).
- [2] Spėtina, kad Vanda Sruogienė buvo atsiuntusi Baliui Sruogai Greifsvaldo planą. Prieš stovyklos evakuaciją, esesininkams ir kaliniams iš sandėlių pradėjus grobstyti kalinių lagaminus ir civilinius drabužius, lageryje Vokietijos miestų žemėlapių komendanto Paulio Ehle įsakymu neliko: „Cymas kviečiamas į komendantūrą. Išeidamas liepia užsirakinti ir neįsileisti jokio esesmano, iki jis grįšias.
- Kažkas dvokia – šypsosi kapas.
 - Ne tiek dvokia, kiek padai svyla, – pritariu. Žiūrime į žemėlapi ir netikėtai abu sulaikome kvapą. Girdėti tolima artilerijos komanda. Grįžta susinervinęs, pasikeitęs Cymas.
 - Was ist loss, Herr Scharführer? [Kas nutiko, pone šarfiureri?] – klausia kapas.
- Cymas beviltiškai mosteli ranka:
- Alles ist Scheisse... [Viskas šūdas...]
 - Wie so? [Kaipgi?]
 - Priėjęs prie žemėlapi, netardamas nė žodžio, Cymas ilgai žiūri. Paskui nuplėšia nuo sienos, sudrasko į gabalus ir meta krosnin.
 - Kodėl? – vėl drįstu klausti rodydamas suplėšytą žemėlapi. – Mums juk reikia orientuotis, kur siųsti mirusiųjų drabužiai.
 - Toksai komendanto įsakymas. Visi žemėlapiai ten, kur dirba kaliniai, turi būti sunaikinti.
 - Kodėl? – kamantinėjame.
 - Todėl, kad...
- Cymas nebaigia. Jis tik priduria:
- Nereikia žymėti pavardžių skolinant lagaminus. Viskas Scheisse... Svarbu, kad nepatektumėm į bolševikų rankas. O drabužiai, lagaminai... Scheisse...“ (Rapolas Mackonis, „Mes dar gyvi žmonės“, in: *Pragaro vartai – Štuthofas*, sudarė Alisa Rupšienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 478-479).

- [3] Epidemijos lageryje šaltinis – trisdešimtas žydžių blokas: „1944 metų pabaigoj–1945 pradžioj šis barakas ir buvo vyriausias numirėlių gamintojas, duodavęs per dieną 200–300 lavonų. Tame barake siautė įvairiausios epidemijos – visų trijų rūšių šiltinė, difteritas, dezinterija, skarlatina – ir dar galas žino kas tenai. Apkrečiamos sunkios ligos pasirodė ir kituose žydžių gyvenamuose barakuose. Iš ten jos persimetė į vyrų lagerį, – pas vyrus ligas atnešė įvairūs kaliniai donžuanai, nuslinkdavę pas alkanas moteris pavakariais ir dieną. Ėmė visom šiltinėm sirgti vyrai. Ėmė sirgti ir mirti esesninkai. Dėmėtąją šiltinę susirgo net pats Chemnitzas, o jo vienas pavaduotojas – net mirė. Lageriui buvo paskelbtas karantinas neaprežtam laikui, bent – kol visos žydės išmirs, o jų vis dar keliolika tūkstančių buvo. Padėtis pasidarė beviltiška“ (Balys Sruoga, *Dievų miškas, redagavo Donata Linčiuvienė, (ser. Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius, Nr. 3), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 356–357).*
- „Iš moterų blokų, esančių mūsų stovyklos pašonėje, prasidėjo ir kita nelaimė. Nešvaroj ir grūstyje atsirado nuodingoji utėlė, nešanti dėmėtąją šiltinę. Tų utėlių priviso tokios masės, kokių mes neturėjome nei pradžioj. Kovoti su jomis moterų blokuose nebuvo priemonių, nes būtų reikėję pakeisti visas gyvenimo sąlygas, o to turbūt ir nenorėta, ir gal nebepajėgta. Vokiečių rūpestis turėjo laikinai kitų svarbių objektų. Slinko vis arčiau Stutthofo frontas, sumaišydamas galvas patiems šalčiausiems esesmanams.
- Rudenio susirgimai šiltinė prasidėjo ir vyrų stovykloje. Pirmiausia susirgo keletas prominentų, kurie palaikė naktinius ryšius su moterų stovykla. Jie parnešė užkrėstų utėlių į vyrų blokus. Susirgusieji buvo izoliuojami ir prieš Kalėdas tam reikalui turėjo atlaisvinti vieną bloką. Mes buvome kiek laimingesni. Gyvenome atskirai ir galėjome savarankiškai gintis nuo utėlių pavojaus. Tačiau ir pas mus nuolat lankėsi įvairūs mūsų tautiečiai iš kitų blokų, kuriuose jau buvo utėlių. Mūsų pačių skaičius iš 36 buvo pakilęs iki 51; ankštuma buvo tokia didelė, kad miegamajame pro lovų tarpą galėjai praeiti tik skersas. Lipdamas į antro ar trečio aukšto lovą, neišvengiamai turėjai į kaimynų lovas prižerti purvo ir dulkių. To gero nestigo ant grindų, nors jas kas rytas valėme, šluostėme šlapiu skuduru ar plovėme. Buvo pavartotos visos atsargumo priemonės. Mūsų darbininkams, kuriuos mes maitinome, buvo uždrausta eiti į darbo ar miego kambarius. Net tuomet, kai jie norėdavo priimti komunią, reikėjo ieškoti kitos nuošalios vietos. Tos apsigynimo priemonės mums atrodė pakankamos. Tačiau sausio pabaigoje, vos išėjus žygin į nežinią (evakuacija), trys mūsų bloko draugai jau buvo susirgę“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške: Kaceto pergyvenimai, Putnam: Immaculata, 1951, p. 395–397).*
- [4] „Ignas Šeinius tuo laiku buvo Švedijoje. Prof. Gotlieb Studerus, dėstęs vokiečių kalbą VDU, ilgus metus gyvenęs viename name su mumis Bilevičių namuose, šveicarietis, grįžo į Šveicariją“ (Vandos Sruogienės pastaba). Planas parašyti laišką Ignui Šeiniui minimas 1944-11-12 laiške.
- [5] Algirdas Gustaitis (1916–2002), rašytojas, žurnalistas, istorikas. 1943–1944 m. Vilniaus miesto kultūros skyriaus vedėjas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Kurį laiką gyveno pabėgėlių stovykloje Hanau, ten įkūrė ir redagavo sieninį laikraštį „Hanau lietuviai“, buvo kultūrinių reikalų vadovas, daug rašė kitiems lietuvių laikraščiams.
- Antanas Gustaitis (1907–1990), rašytojas, VDU lietuvių ir vokiečių filologijos, pedagogikos absolventas, Balio Sruogos Teatro seminaro, kur studijavo teatro meną ir dramaturgiją, lankytojas. 1934–1936 m. Aukštadvario progimnazijos vokiečių ir lietuvių kalbų mokytojas, 1936–1939 m. Klaipėdos, 1939–1940 m. Vilniaus radiofono vadovas. 1940–1941 m. Vilniaus valstybinio teatro direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.
- [6] Živilė Mykolaitytė, Dalios Sruogaitės draugė, Vytauto Mykolaičio ir Anelės Mykolaitienės dukra.
- [7] Vytautas Mykolaitis (1896–1965), teisininkas. Nuo 1939 m. teisėjas, teisėjas-tvarkytojas Vilniaus apylinkės teisme. Vytautas Mykolaitis kartu su žmona Anele ir dukra Živile, 1944 m. pasitraukę iš Lietuvos, buvo apsistoję Bavarijoje, Landshuto mieste.
- [8] Jurgis Blekaitis (1917–2007), poetas, vertėjas, režisierius. 1943 m. baigė VU. 1940–1944 m. Vilniaus miesto, *Vaidilos* teatrų aktorius ir režisierius. 1944 m. gyveno Berlyne, dalyvavo lietuvių išeivių kultūrinėje veikloje.

- [9] „Netrukus gimė ir antroji komedija – „Uošvė“. Jos kilmė buvo tokia. Kartą jis kalbėjo aitvarininkams apie teatrą ir pavyzdžio dėlei improvizavo komedijos motyvą. Paskui šiuo atradimu pats džiaugėsi, ėmė ją plėtoti, ir išėjo naujas kūrinys. Tipų neėmė iš mūsų tarpo, nes idėjai jų, matyt, nereikėjo“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*: Kaceto pergyvenimai, Putnam: Immaculata, 1951, p. 258).
- Komedijoje *Uošvė* „autorius vaizduoja, kaip nesena (40 metų) kariškio kapitono našlė Dvikartienė savo 20 metų dukrai Mikasei perša finansų departamento jauną valdininką Kermošių, nors tai jos dukrai meilinas studentas Buza, prie kurio turi meiliškų pretenzijų jo buto šeimininkė, senmergė Kemšaitė. Tų Dvikartienės piršlybų rezultatas tas, kad ji pati išteka už dukteriai piršto Kermošiaus, o duktė pasirenka ne ją išimylėjusį studentą, bet policijos valdininką Puspurą. Kad šitoks perversmas įvyktų beveik per vieną dieną, B. Sruoga leidžia kai kuriems savo veikėjams stipriai pasigerti, o neblaiviam stovyje sukėlusiams triukšmą atsidurti policijos daboklėje, čia rašytojas sugalvoja tokią sceną, kad ji sunkiai įsivaizduojama net farse. [...]
- [Neblaivus Kermošius, suradęs virvę, bando nesėkmingai pasikarti policijos daboklėje.] Šitokių farsiškų situacijų *Uošvės* komedijoje yra ne viena. Scenoje gal jos ir žadintų juoką dėl savo neblaivaus kvailumo, gal šitokių arba panašių juokingų išdaigų įsivaizdavimas suteikdavo šokią tokią atvangą jų autoriui, kenčiančiam smurtingų nacių stovykloje, tačiau rimtam rašytojui tai per menkas komedijos menas. Besivadovaudamas gyvenimo logikos matais, *Uošvės* farso cituotą sceną galėtų sukritikuoti kiekvienas paklausdamas: kaip policijos daboklėje, taigi miniatūriniame kalėjime, galėjo atsirasti virvė, su kurios pagalba mėgino pasikarti išsivaduoti Kermošius! Į tai B. Sruoga tikriausiai būtų atkirtęs: tokia fantazija leistina, nes kiekvienas meno kūrinys, taigi ir komedija, bent metru turi būti pakilusi nuo žemės. Su šitokiu kriterijumi reiktų sutikti. Bet ir šituo atveju, kai kūrinio pagrindinę medžiagą sudaro gyvenimo elementai, komedija privalo bent šiek tiek gyvenimo logikos ir daugiau žmogiškos psichologijos. Jos Stutthofe parašyti *Uošvei ir Dobilėliui penkialapiui* aiškiai neužtenka (plačiau žr. Jonas Grinius, „Balys Sruoga – dramų rašytojas“, in: Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1977, p. 75–76).
- [10] Minima poetinė drama *Pavasario giesmė*. Šioje lyrinėje pjesėje, veiksmui vykstant per Sekmines, ypač išsiskiria gamtos garsai (besiartinančios audros, suokiančių lakštingalų, girios šlamesio, gaidgystės): „[Katrė][,] [atvykus podukrai Aušrinei][,] pajutusi audros kvapą, nori perspėti jos per ankstyvą dvelktelėjimą“ (Balys Sruoga, *Raštai, t. 3: Dramos*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 413); „Paupiais girdėti daugelio lakštingalų suokimas, pereinas į vieningą muziką, kuri, savaimingos reikšmės neturėdama, itin stiprėja veikiančiųjų personažų lyrinio pakilimo momentais“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 422).
- Be ūkininko Žaliūgo augintinio Vaciaus sukurtų giesmių dievaitei Mildai (Idem, in: *op. cit.*, p. 419–420), jo vamzdelio garsų (Idem, in: *op. cit.*, p. 454, 457, 459, 461), skamba ir kitos melodijos: „*Per visą* [trečio] veiksmo eigą nuolat girdėti muzika[.] Kartais ji susilieja su girios šlamesiu, su lakštingalų giesmėmis, kartais pati savaime graudina, palydėdama personažų lyriką, kartais – lyg užgęsta ir vėl gilia sielvarta pratrūksta“ (Idem, in: *op. cit.*, p. 452).
- Pastebimas natūralių gamtos ir žmogaus sukurtų garsų, melodingos muzikos, susiliejimas: „*Pakilus uždangai*, [trečio veiksmo] scena atrodo tuščia. Tik tai miškas, bemirguliuojant mėnesienai, paslaptinai šniokščia. Iš pakalnės girdėti, kaip pasiliaupsindamos lakštingalės suokia[.] Kažkur toluoj pasigirsta vamzdys, neišbrendamo ilgesio giesmele skambėdamas. Visa tai susilieja su nežinia iš kur einančia muzika, – paskęsta joje, nuščiūva ošiančios girios viršūnėmis“ (Idem, in: *op. cit.*, p. 452).